

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Cilt: 12 Sayı: 67 Yıl: 2019
www.sosyalarastirmalar.com
Issn: 1307-9581



Volume: 12 Issue: 67 Year: 2019
www.sosyalarastirmalar.com
Issn: 1307-9581

Doi Number:
<http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3793>

FAZLALIK FAİZİNİN KAYNAĞI HAKKINDAKİ GÖRÜŞLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

EVALUATION OF OPINIONS ABOUT THE SOURCE OF INTEREST

Hasan KAYAPINAR*

Ömer SADIKER**

Öz

Faiz konusu İslam iktisadının en önemli konularından birisidir. Faiz hakkında ayet bulunmakla birlikte faizin detaylarını hadislerde ve bu hadisleri aktaran sahabenin görüşlerinde bulmak mümkündür. Bu hadislere göre fazlalık faizi diye isimlendirilen faiz çeşidi de faiz yasağına dâhildir. Farklı ayardaki altınların değişimi ile ilgili yasaklar fazlalık faizi ile ilgilidir. Ancak günümüzdeki bazı çalışmalarda, bu faiz çeşidi hakkında muhtelif rivayetler bulunduğu, bundan dolayı bu rivayetlerin delil olarak değerlendirilemeyeceği ileri sürülmüştür. Biz de bu çalışmamızda faiz hakkında aktarılan rivayetler ile sahabenin faiz hakkındaki görüşlerini ele almaya gayret edeceğiz. Bu konuda bazı sahabilerin muhalefeti söz konusudur. Bu durumda yapılması gereken farklı içeriklere sahip bu rivayetlerin ele alınıp, zorlama yorumlara girmeden, mantığın ve muhakemenin ışığında söz konusu zıt rivayetleri kıyaslayıp, tercihe şayan olanı ifade etmektir. Bu mukayeseyi yaparken de görüşünü belirten sahibinin sosyal ve siyasi konumu, bu sözü aktardığı andaki şartlar gibi görüşüne etki edebilecek unsurlara da yer vermeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Hukuk, Sahabe, Faiz.

Abstract

Interest is one of the most important issues of Islamic economics. It is possible to find the details of the interest in the hadiths and the views of the companions who quotes these hadiths. According to these hadiths, the type of interest which is called redundancy interest is also referred to as the interest rate ban. The ban on the exchange of gold in the different purity concerns the redundancy interest. However, according to some studies today, the hadiths about this kind of interest cannot be considered as evidence because they have different meaning contents. We will also try to take into account the rumors that companions have made about the interest and their own views on interest in this work. About this subject, at least, there is some opposition of some companions too. In this case it is necessary to compare these rumors with different contents and to compare the opposite rumors in the light of reason and judgment, without resorting to forced interpretations, and to express the preferable one. When doing this comparison we will try to include elements that can affect the view such as the social and political position of the companion who expressed his opinion, the conditions that he conveyed this word under.

Keywords: Fiqh, Law, Companions, Interest.

* Bu makale, 17-22 Mayıs 2017 tarihinde Saraybosna'da düzenlenen 2. Uluslararası Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Kongresi'nde sunulan "Sahabenin Faiz Hakkındaki Bazı Görüşlerinin Değerlendirilmesi" başlıklı tebliğin geliştirilmiş halidir.

** Arş. Gör., Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı, Orcid: 0000-0001-8752-463X

*** Arş. Gör. Dr., Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kelam Anabilim Dalı, Orcid: 0000-0001-7937-1901





GİRİŞ

İslam'ın meşru kabul ettiği iktisadi sistemdeki yasakların başında faiz olgusu gelmektedir. Bundan dolayı da İslam hukukunun temel metinleri faiz yasağı üzerinde durmuş ve geniş açıklamalar yapmıştır. İslam dininin temel kitabı olan Kur'an-ı Kerim ribâ (faiz) konusunu ele almış ve tedrici bir şekilde yasaklamıştır. Kur'an'ın yasaklama şekline bakıldığında zaman zaman tedriciliği esas aldığı görülmektedir. Bu bağlamda Mekke döneminin son zamanlarında indiği ifade edilen Rûm suresinde (Suyutî, ts., I, 56; Cerrahoğlu, 2011, 86) ribâ hakkında olumsuz kanaat belirtilmiş ve ribânın Allah katında makbul bir kazanç olmadığı vurgusu yapılmıştır.

Sosyal hayatta Müslümanların bir toplum haline geldiği Medine döneminde ribâ hakkında ayetler nazil olmaya devam etmiştir. Bu ayetlerin ilki, bir kısmı Uhud savaşı sonrası nazil olan Âl-i İmran suresinde yer almakta olup Müslümanlara *kat kat* olan ribâyı yasaklamıştır. Bu yasaklamanın Müslüman toplumu yetiştirme, toplumu terbiye etme amacına yönelik olduğu ifade edilmiştir (Yazır, 1973, II, 1173). Kur'an'da ribâ yasağına yönelik diğer bir ayet de Nisa suresinde yer almaktadır. Bu ayet ribânın Müslümanlara haram olduğunu ifade etmekten ziyade ribânın geçmiş milletlere de haram kılındığını ifade etmekte ve ribânın Yahudilere de yasaklandığını bildirmektedir. Ne var ki Yahudiler bu yasağa riayet etmemiş ve ribâ alıp vermeye devam etmişlerdir (Nisa, 4/161). Ribâ yasağını en belirgin bir şekilde ortaya koyan ve ribânın bütün türlerini yasaklayan ifadeler Bakara suresinin 275 ile 281. ayetleri arasında zikredilmektedir. Bu ayetlerde ribâ mutlak olarak yasaklanmakta ve ribâlî işlem yapanların Allah ve Rasûlüne savaş açtıkları kabul edileceği gibi tehditkar ifadelerle yer verilmektedir (Bakara, 2/275-281).

Ribâ yasağı sadece Kur'an-ı Kerim'in ifadelerinde değil Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hadislerinde de yer almaktadır. Hadis külliyyatına dair pek çok hadis eserinde ribânın yasak olduğu kesin bir şekilde vurgulanmaktadır. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hadislerinde yer alan ribâ yasağının iki sınıf içinde ele alınması mümkündür. Buna göre ribâ hakkındaki hadislerin bir kısmı ribâ yasağının kapsamına ilişkin bilgi vermekte, başka bir deyişle hukuki hüküm ifade etmektedir. Bu hadisler bazı maddeler üzerinden ribâ yasağının sınırlarını çizmekte, İslam hukukundaki faiz yasağına yönelik ortaya atılan görüşlerin kaynağını oluşturmaktadır.

Hadislerde yer alan diğer ribâ kategorisinde ise ribâ yasağı hakkında hukuki bilgi söz konusu olmaksızın mutlak anlamda ribânın çirkinliği üzerinde durulan rivayetler yer almaktadır. Bu rivayetlerde ribânın ne kadar büyük bir günah olduğu ve ribâlî işlem yapanların ahirette nasıl bir tablo ile karşılaşacakları üzerinde durulmaktadır. Bu rivayetlere hadis kaynaklarında yer verilmesinin sebebi, bunlardan hukuki hüküm çıkarmaktan ziyade ribâ yasağına karşı halkı uyarmak ve bu konuda toplumda bilinç oluşturma olsa gerektir. Zira bu hadislerle baktığımızda mübalağalı ve ağır ifadelerin yer aldığı görülmektedir.

Buhârî ve İbn Mâce'nin aktardığı şu rivayetleri örnek olarak zikredebiliriz: Hz. Peygamber (s.a.s.) sabah namazından sonra rüya gören kimsenin olup olmadığını sormuştur. Sahâbenin sükutu üzerine Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kendisi uzun bir rüya anlatmıştır. Bu rüya içinde bazı insanların taş yediklerini buyurmuş ve bu insanların ribâ yiyen kişiler olduğunu beyan etmiştir (Buhârî, 2010, "Cenaiz", 93). İbn Mâce'nin naklettiğine göre ise Hz. Peygamber (s.a.s.) İsrâ gecesi karınları evler kadar büyük ve karınlarının içinde yılanlarla dolu bazı insanlar gördüğünü söylemiştir. Cebrâil'e (a.s.) bu insanların kimler olduğunu sormuş, o da "*ribâ yiyen kişiler*" olduğunu söylemiştir (İbn Mâce, 1998, "Ticârât", 58).

Klasik İslam hukuku eserlerinde ribânın mutlak anlamda haram olduğu belirtilmektedir. Ribânın yasaklanma gerekçesi olarak ayetlerde ve hadislerde zikredilen ifadelerle yer verilmektedir. İslam hukuku teorik olarak İslam dininin hukuki emir ve yasaklarını konu aldığına göre İslam dininin en temel iki kaynağının bu konudaki ifadeleri İslam Hukuku açısından bağlayıcı ve yeterli olması anlaşılabilir bir durumdur. Ancak İslam hukuku metinlerine bakıldığında ribânın yasaklanma gerekçesi olarak nasların zikredilmesinin yanında kıyasa, yerleşik fıkıh kaidelerine başvurulduğu da görülmektedir. Bunun en önemli sebebi ribâ yasağının temellendirilmesi olsa gerektir. Ribâ yasağının güçlü gerekçelerinin sunulamaması, bu yasağın toplum nezdinde karşılığı olmamasına sebebiyet verecektir. Dünya tarihinde bunun örneklerine rastlamak mümkündür (Savaş, 2007, 122). Bu bağlamda ribâ klasik fıkıh kitaplarında karşılıksız fazlalık olarak tanımlanmakta ve yasaklanma gerekçelerinden birisi olarak zikredilmektedir (Merginânî, 1995, III, 61; Korkmaz, 2017, 34).



Ribânın haram olduğu mutlak anlamda kabul edilmekle birlikte ribânın kapsamına ilişkin tartışmalar mevcuttur. Ribâ yasağına ilişkin bütün tartışmalar bu çalışmanın sınırlarının çok ötesinde olmasından ötürü bu çalışmada ribâ yasağının kapsamına ilişkin tartışmaların kaynaklandığı sahabe dönemindeki farklı görüşlerin ele alınması amaçlanmaktadır. Ribâ yasağının kapsamına ilişkin Sahabeden aktarılan yorum farklılıkları özellikle günümüzde görüş ayrılıklarının oluşmasına sebebiyet vermektedir. Dolayısıyla faiz yasağının kapsamı noktasındaki farklı yorumların sağlıklı bir şekilde anlaşılabilmesi ve yorumlanabilmesi için söz konusu tartışmaların kaynağına inilmesi gerekmektedir. Sahabe dönemindeki tartışmaları ve yorum farklılıklarını önemli kılan bir diğer husus da sahabenin Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sözlerini bize aktarmasıdır. Bu durumda, sahabenin faiz yasağının kapsamına ilişkin nasları bize aktaran birincil kaynaklar içerisinde yer aldığı düşünülebilir.

Çalışmada sahabilerin faiz hakkındaki görüşleri, aktardığı rivayetler ve bu rivayetler hakkında günümüzde yapılmış bazı yorumlar ele alınacaktır. Ancak sahabelerin faiz hakkında aktardığı bütün rivayetler değil, fazlalık faizi olarak isimlendirilen ribe'l-fazl hakkındaki rivayetler incelenecektir. Pek çok sahabiden ribe'l-fazlın haram kılındığına dair hadis rivayet edilmiştir. Ancak az sayıda da olsa bazı sahabilerin bu konuda farklı beyanatları olmuştur. Günümüzde bu rivayetler üzerinden sahabe arasında bu çeşit faizin haram olmadığını da söyleyenler olduğu yönünde yorumlar ortaya çıkmıştır. Bu rivayetler çerçevesinde söz konusu yorumları değerlendirmek, farklı içeriklere sahip bu rivayetleri ele alıp, zorlama yorumlara girmeden, mantık ve muhakemenin sınırları dahilinde söz konusu zıt rivayetleri kıyaslayıp, tercihe şayan olanı ifade etmek istiyoruz.

Çalışmaya konu olan sahabenin ribâ hakkındaki ihtilafli görüşleri ribe'l-fadl ve ribe'n-nesîe etrafında şekillenmektedir. Bundan dolayı konunun anlaşılması için İslam hukukunda faizin nasıl ele alındığını ana hatlarıyla ele almak gerekmektedir. Bu minvalde ribânın sınıflandırılması yapılmalı ve bu sınıfların sınırları çizilmelidir.

Bilindiği üzere İslam hukuku metinlerinde ribâ, ribe'l-nesîe ve ribe'l-fadl olmak üzere iki sınıf içinde incelenmiştir (Merginânî, 1995, III 61-63). Bu ayırımın en önemli unsur ribânın illetine ilişkin tartışmalardır. İlet kelime anlamı itibarıyla içinde bulunduğu şeyi değiştiren, olduğu şey olmasında etkili unsur, özellik anlamındadır. İstilâhî olarak da hükmün üzerine bina edildiği temel unsur, özellik anlamındadır (Serahsî, 2005, 517). Mezhepler ribânın illetine yönelik farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Hanefî mezhebine göre ribânın illeti *cins ve ölçü birliğidir* (Meydanî, 2012, I, 221).

Nesîe kelime anlamı itibarıyla erteleme, gecikme anlamlarına gelmektedir. Ribâ kelimesi ile terkip halinde *ribe'n-nesîe* şeklinde kullanıldığında gecikme faizi anlamındadır. Ribe'n-nesîenin istilâhî anlamı ise ribâ illetlerinden birisine ya da ikisine sahip iki malın eşit olup olmamasına bakmaksızın veresiye olarak değiştirilmesi şeklinde ifade edilebilir (Merginânî, 1995, III 62). Karz işlemlerinde aynı cins malların süre karşılığında daha fazla ödenmesi de ribe'n-nesîe kapsamında ele alınmaktadır. Bu ribâ türü cahiliye döneminde de bilinmekte ve yaygın bir şekilde uygulanmaktaydı (Mâlik, 2003, "Büyü", 770). Bir kişinin borç aldığı bir parayı belli bir zaman sonra fazlası ile ödediği faiz çeşidine ribe'n-nesîe adı verilmektedir. Bu faiz çeşidinde araya zaman unsuru girmektedir.

Ribe'l-fazl ise fazlalık faizi diye isimlendirilir. Bu faiz çeşidinde ise zaman unsuru yoktur. Ribe'l-fadl peşin olarak değişilen aynı cins malların farklı miktarlarda değişilmesidir (Meydanî, 2012, I, 222). Örneğin kaliteli bir kilo buğdayın kalitesiz iki kilo buğday ile değiştirilmesi fazlalık faizini oluşturmaktadır. Daha güncel bir örnek üzerinden konuyu ele alacak olursak 22 ayar altın ile 14 ayar altın, aynı olarak yani altına altın şeklinde değiştirilecekse farklı miktarlarda değişimi yasak olup eşit miktarlarda değiştirilmesi gerekmektedir. Ancak böyle bir değişim bir taraf için zarara yol açacağı için 22 ayar altına sahip olan kişi elindeki altını paraya çevirir, bu para ile de 14 ayar altından alabilir.

1. Ribe'l-Fazlın Yasak Olduğunu Bildiren Rivayetler

Fazlalık faizinin yasaklandığını ifade eden pek çok rivayet bulunmaktadır. Söz konusu rivayetler Hz. Ömer, Ebu Said el-Hudri, Ebu Bekre, Ubade b. Samit, Ebu Hureyre Bilal-i Habeşi... gibi pek çok sahabe tarafından aktarılmaktadır. Bu hadislerin en meşhuru altı mal hadisi diye de bilinen ve farklı lafızlarla rivayet edilen şu hadistir: "Altını altın ile, gümüşü gümüş ile buğdayı buğday ile, arpayı arpa ile, hurmayı hurma ile tuzu tuz ile sadece eşit olarak değiştirin" (Buhârî, 2010, "Kitabü'l-Buyu", 74-78.) Bu ve buna benzer lafızlarda çok farklı tariklere pek çok kalıpta hadis aktarılmıştır (Aktepe, 2010, 124-150). Mesela sadece Hz. Ömer kanalı ile 6'den fazla tarik ile hadis rivayet edilmiştir (Müslim, 2010, "Kitabü'l-Müsâkât", 1586). Aynı şekilde 10 civarında farklı tarik ile Ebu Said el-Hudri tarafından da rivayet



edilmiştir. Zeyd b. Erkam, Bera b. Azib, Hz. Osman, Ubade b. Samit ve Ebu Hureyre'den farklı tariklerle pek çok defa söz konusu hadisler aktarılmıştır (Ebu Davud, 1997, "Büyû", 12).

Aynı cins malların değişiminin yasaklandığına dair bir rivayet de Bilal-i Habeşî tarafından aktarılmıştır. Rivayete göre Bilal Hz. Peygamber'e (s.a.s.) hediye etmek üzere *berni* isminde hurma getirmişti. Hz. Peygamber (s.a.s.) bu hurmaların nereden geldiğini sordu. Bilal de evde eskiden bazı hurmaların bulunduğunu, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) hediye etmek için bir sa' karşılığında iki sa' vererek bu hurmaları aldığını söylemiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.) "*Eyvah, bu ribânın ta kendisi! Böyle yapma, elindeki hurmalarla başka hurmaları değiştirmek istersen, sendeki hurmaları sat ve almak istediğin hurmaları satın al*" buyurmuştur (Müslim, 2010, "Kitabü'l-Müsâkât", 1594).

Yukarıda ismi zikredilen pek çok sahabîden fazlalık faizinin kesin bir şekilde yasaklandığı aktarılmıştır. Hadis kaynaklarında bu yönde çok sayıda bilgi bulunmaktadır. Ancak bütün hadisler aynı manayı ifade ettiği için söz konusu bazı hadislerin sahabi ravileri ve bu sahabilerin hadislerinin aktarıldığı kaynaklara işaret etmekle yetineceğiz.

2. Rîbe'l-Fadlın Meşrû Olduğunu Bildiren Rivayetler

2.1. Muaviye ve Ubade b. Samit Arasındaki İhtilaf

Fazlalık faizinin haram olmadığını söyleyen sahabilerin başında Muaviye gelmektedir. Söz konusu rivayette Muaviye ve Ubade b. Samit arasında tartışma yaşanmaktadır. Bu olayı anlatan farklı rivayetler bulunmaktadır. Söz konusu birinci rivayet şöyledir: Ubade b. Samit bir orduda Rum topraklarında savaşıyordu. Ordu komutanı da Muaviye idi. Askerler altın parçaları ile altın para, gümüş parçaları ile de gümüş paraları değiştiriyordu. Ubade b. Samit bunu görünce "Ey insanlar sizler faiz yiyorsunuz. Ben Rasûlullah'ın (s.a.s.) 'altını altın ile sadece eşit miktarda değiştirin, fazlası alınmaz ve bekleme olmaz' dediğini işittim." Daha sonra Muaviye "Ey Ebu Velid, ben vadeli olması dışında bu tür alışverişte faiz olduğunu düşünmüyorum" dedi. Ubade b. Samit ise "Ben sana hadis söylüyorum, sen ise kendi görüşünü söylüyorsun. Allah izin verirse senin yönetimin altında bulunun topraklarda kesinlikle kalmam" dedi ve Medine'ye döndü. Medine'ye geldiğinde Hz. Ömer kendisini görünce "seni buraya getiren nedir?" diye sordu. Ubade ise başından geçen olayı anlattı ve onunla aynı belde oturmayacağını söyledi. Bunun üzerine Hz. Ömer "topraklarına geri dön ey Ebu Velid, Allah, sen ve senin gibilerin içinde olmadığı beldelere hayır ihsan etmez" dedi. Daha sonra Hz. Ömer Muaviye'ye mektup yazmış ve "senin ona emretme yetkin yok, insanlara onun dediği şekilde hüküm ver. Emretme yetkisi olan Ubade'dir" dedi (İbn Mace, 1998, "Mukaddime", 2).

Ubade b. Samit ile Muaviye arasındaki tartışmayı anlatan başka rivayetler de bulunmaktadır. Buna göre Ubade b. Samit orduda savaşmıştır. Bu ordunun kumandanı da Muaviye'dir. Ordu büyük ganimetler elde etmiştir. Bu ganimetler içinde bazı gümüş kaplar da bulunmaktadır. Muaviye bu kapların insanlara verilen başka kaplarla değiştirilmesini emretmiştir. İnsanlar da hemen bunun için koşuşturmuştur. Daha sonra bu haber Ubade b. Samit'e ulaşmış, o da insanların içinde ayağa kalkarak "ben Rasûlullah'ın (s.a.s.) altını altın ile, gümüşü gümüş ile, buğdayı buğday ile, arpayı arpa ile, hurmayı hurma ile, tuz tuz ile eşit ve peşin olması dışında değiştirilmesini yasakladığını ve fazla alanın ve fazlasının isteyeninin faiz yiyeceğini işittim" demiştir. Daha sonra insanlar alıp verdiklerini geri iade etmişlerdir. Muaviye de bu olayı işitince ayağa kalkmış ve "bazı insanlar nasıl oluyor da Rasûlullah'tan (s.a.s.) hadisler naklediyorlar. Biz de Rasûlullah'ı gördük ve onunla birlikte olduk ama ondan bunları işitmedik" dedi. Bunun üzerine Ubade b. Samit ayağa kalkmış ve aynı hadisi tekrar söylemiştir. Daha sonra "Muaviye bundan rahatsız olsa bile biz Rasûlullah'tan (s.a.s.) işittiklerimizi söylemeye devam edeceğiz. Karanlık bir gecede ordusu tarafından terkedilmeyi de önemsemiyorum" dedi. Müslim aynı olayı bir farklı tarikle de rivayet etmiştir (Müslim, 2010, "Müsâkât", 1587).

Yukarıda ifade edildiği üzere bu rivayetlerden hareketle Muaviye'nin ribe'l-fazlın haram olmadığı kanaatine sahip olduğu şeklinde yorumlar yapılmaktadır. Bu rivayetler üzerinden fazlalık faizin yeniden düşünülmesi gerektiği belirtilmiştir (Gül, 2006, 261) Muaviye'nin bu görüşlerine istinaden ribe'l-fazlın haram olmadığı yönünde sonuca varmak bizce birkaç açıdan makul değildir. Öncelikle birinci hadiste Muaviye bu konuda herhangi bir rivayet aktarmamakta, sadece kendi görüşünü söylemektedir. Karşısında hadis aktarıldığı halde bir sahabinin kendi görüşünde ısrar etmesi anlaşılır gibi değildir. Ancak Muaviye buna benzer bir tutumu miras konusunda da göstermektedir. Şöyle ki gayri müslim birisi Müslümana varis olamayacağı hadisle sabit ve pek çok sahabinin de bilgisi dahilinde iken Muaviye devlet başkanı olduğu dönemde aksi yönde hüküm beyan etmiştir. Dönemin



meşhur kadısı Şurayh ise önceleri söz konusu hadis doğrultusunda hüküm verirken daha sonraları Muaviye'nin emri doğrultusunda hüküm vermiş ve "bu devlet başkanı Muaviye'nin hükmüdür" diyerek kendisinin aynı kanaatte olmadığını ima etmiştir (Cessâs, 1992, III, 36; Yaman, 2015, 86).

Öte yandan Hz. Ömer Muaviye'ye yazdığı mektupta açıkça görüşünün yanlış olduğunu ifade etmiştir. Bu durumda Muaviye'nin görüşü ile istidlalde bulunulamaz. Tehânevî Hz. Ömer'in Ubade'yi tasdik eden mektubundan sonra Muaviye'nin bu görüşünden döndüğünü aktarmaktadır (Tehânevî, 1418 h., XIV, 270).

İkinci rivayette ise Muaviye sadece ilgili hadisi duymadığını söylemektedir. Muaviye ribe'l-fazl ile ilgili olumlu ya da olumsuz olarak bir haber aktarmamaktadır. Ancak Ubade ısrarla bu hadisi aktarmaktadır. Bir hadisi bir sahibinin duyup başka bir sahibinin duymaması pek tabidir. Bu durumda duyduğunu ifade eden sahabinin rivayeti ile amel etmek gerekmektedir. Sahabenin hepsi adil kimseler ise duyduğunu iddia edenin sözü duymadığını iddia edenin sözüne müreccahtır. Kaldı ki işitilen hadis kimsenin bilmediği *garib* bir söz değildir. Meşhur seviyesinde ve pek çok sahabenin aktardığı bir söz ve bilgidir.

Kaldı ki Muaviye ilmi konularda değil, siyasi konularda iştihar etmiş bir sahabidir. Ubade b. Samit ise ilim sahibi ve kendisini kadılık görevi verilmiş bir sahabidir (Askalânî, 2012, 770). Ubade b. Samit'e kadılık görevinin verilmesi kendisinin hukuki alanda söz sahibi olduğunu, naslara hakim ve mukayesesinin de güçlü olduğunu göstermektedir. Zira aksi takdirde kadılık görevinin kendisine tevdi edilmesi mümkün olmazdı. Dolayısıyla kaza konularında Muaviye ve Ubade'nin mukayese edilmesi makul değildir.

Söz konusu rivayetlerde açıkça ifade edildiği üzere Muaviye ordu komutanıdır. Yetki kendisinde iken başka birisinin insanları yönlendirmesinden rahatsız olmuş ve bundan dolayı karşı çıkmış olabilir. Zaten söze başlarken kendisinin de sahabeden olduğunu söylemesi, sahabe olma şerefini ön plana çıkarması da buna işaret sayılabilir. Kaldı ki Muaviye aksini duyduğunu iddia etmemektedir. Ayrıca Muaviye'nin aksi yönde hadis ya da başka bir delil zikretmemesi görüşünün zayıf olduğunu göstermektedir.

2.2. İbn Abbas ve Ebu Said Arasındaki İhtilaf

Yukarıda aktarıldığı üzere sahabeden pek çok kişinin fazlalık faizi hakkında hadis aktarmış ve bu yönde görüş beyan etmiştir. Hz. Ömer'in de "sarf akdi yaptığınızda, biriniz diğerinizle para değiştireceğiniz zaman karşınızdaki kişi size vereceği parayı evinden alıp gelene kadar mühlet istese bunu kabul etmeyin. Zira paraların değişimi peşin olmak zorundadır. Bu kadarlık bir gecikme de ribâ kapsamında yer alabilir" dediği aktarılmaktadır (Malik, *Muvatta "Büyü"*, 2337).

Ribe'l-fazlın haram olduğuna ilişkin pek çok rivayetin bulunmasına karşın bu faiz türünün meşrû olduğunu ifade eden bazı rivayetler de bulunmaktadır. Sahabe arasında önemli bir yeri olan Abdullah b. Abbas'tan da bu yönde görüş aktarılmıştır. Hadis kitaplarında nakledildiğine göre o, altın ve gümüşün farklı miktarlarda değişilmesinde bir mahzur görmemektedir (Müslim, 2010, "Müsâkât", 1594).

Ancak bazı rivayetlerde Ebu Said el-Hudri'nin İbn Abbas'a itiraz ettiği aktarılmaktadır. Örneğin Buhârî'deki bir hadise göre Ebu Salih künyesinde bir adam Ebu Said el-Hudri'nin "dinar dinar karşılığında, dirhem de dirhem karşılığında değiştirilmeli" sözünü işitir ve İbn Abbas'ın farklı fetva verdiğini söylemesi üzerine Ebu Said de bunu İbn Abbas'a soracağını söyler. Daha sonra İbn Abbas'a "verdiğin fetvayı Rasulüallah'dan (s.a.s.) mı duydun, yoksa Allah'ın kitabında mı buldun?" diye sorar. İbn Abbas ise "bunları ben söylemedim, Rasulüallah'ı (s.a.s.) benden daha iyi bilirsiniz. Ancak Üsâme Rasulüallah'ın (s.a.s.) 'faiz ancak gecikmede vardır' hadisini söyledi" demiştir (Buhârî, 2010, "Büyü", 79).

Günümüzdeki bazı yorumlarda bu hadisin uydurma olabileceği söylenmiştir. Bu görüşün gerekçesi olarak uzun uzun açıklamalara yer verilmektedir. Biz burada söz konusu tartışmalara giremeyiz. Ancak bu hadislerin uydurma olduğu görüşü makul değildir. Zira muhaddisler kendi görüşünü ispatlamak için hadis uyduracak olsa, kendi görüşünün aleyhindeki hadisi aktarmazdı. Muhaddisler kitaplarını sahih olduğunu düşündükleri pek çok hadis içerisinden derlemişlerdir (El-Azami, 1992, VI, 371). Dolayısıyla Üsâme ve İbn Abbas hadislerinin sahih olduğunu düşünmesi ile birlikte kendi görüşüne aykırı olduğu için bu hadisleri de kitabına almayabilirdi. Böylelikle muhaddisler kendi görüşlerine aykırı bir hadisi nakledip farklı fikirlerin meydana gelmesine yol



açmamış olurdu. Ancak belli bir ilmi disiplin içinde kendi görüşlerine aykırı da olsa bu hadislere yer verildiği görülmektedir.

Diğer taraftan Üsame hadisi ile ilgili çok farklı teviller mevcuttur. Söz konusu teviller ve ihtimaller zorlama yorumlar olmayıp pekala vukua gelebilecek durumlardır. Bazıları bu hadisin mensuh olduğunu söylemiştir. Bazıları ribe'n-nesienin büyük günah olduğunu vurgulamak için böyle bir ifadenin kullanıldığını söylemişlerdir (Askalâni, 2004, XIV, 440). Nitekim böyle kullanımlar Arap dilinde yaygındır. 'Ali'den başka yiğit, Zülfikar'dan başka kılıç yok' denir. Bu ibare Hz. Ali'den başka hiçbir savaşçının olmadığını ifade etmez. Sadece Hz. Ali'nin yiğitliğini vurgulama amacına matuftur.

Üsame hadisinin siyak ve sibakı hakkında bilgi yoktur. Bu ifadenin cahiliye faizini de anlatma ihtimali vardır. Dolayısıyla bu rivayetlerin tevile açık olduğunu söylemek mümkündür. Ancak ribe'l-fazlın haram olduğunu ifade eden hadislerin siyak ve sibakları mevcuttur. Bundan dolayı başka anlamlara gelme ihtimalleri yoktur.

Hadis şerhi eserlerine bakıldığında söz konusu rivayetler için bazı tevillerin yapıldığı görülmektedir. Buna göre Müslim'de fazlalık faizinin meşrûyeti yönündeki görüşlerin kaynağı olarak bu sahabîlerin fazlalık faizini haram kılan hadisleri hakkında bilgi sahibi olmama ihtimalleri zikredilmiştir. Nitekim yukarıda da ifade edildiği üzere fazlalık faizinin meşrû olduğu yönünde görüş beyan eden sahabîlerin kendi görüşlerine muhalif rivayetle karşılaşmaları durumunda kendi görüşlerinden vazgeçtikleri bilinmektedir. Üsame hadisi olarak bilinen "*ribâ ancak nesîedir*" rivayetinin fazlalık faizini yasaklayan rivayetler tarafından neshedildiği kabul edilmiştir. Zira İslam hukukunun tedvin edildiği, sistemli hale getirildiği müçtehit imamlar döneminde bu rivayetlerin bilinmesine rağmen bunlarla kimse tarafından amel edilmemiştir. Fıkhın sistematik bir şekilde ele alındığı bu dönemde bütün alimlerin bu rivayeti terk etmeleri bu rivayetin kendisi ile amel edilmeye uygun olmadığını göstermektedir. Bunun yanında Üsame hadisi muhtelif tevillere tâbi tutulmuştur. Buna göre bu rivayet sadece farklı cins mallar için geçerlidir. Diğer taraftan Üsame hadisi fıkıh usulünün kaideleri açısından da ele alınmış ve bu minvalde tevile tâbi tutulmuştur. Şöyle ki Üsame hadisi mücmel bir ifadedir. Fazlalık faizini yasaklayan rivayetler bu mücmel ifadeyi beyan etmektedir. Bu durumda mücmel olan Üsame hadisi ile değil bu ifadeyi açıklayan rivayetlerle amel edilmesi gerekmektedir (Davudoğlu, 2008, IV, 3321).

SONUÇ

Fıkhın sahasına giren hemen hemen her alanda en azından birkaç sahabinin farklı görüş sahibi olduğu görülmektedir. Bu muhalefet zenginlik olarak değerlendirilebilir. Ancak söz konusu muhalefet ve çoğunluğun söylediği görüşler mukayese edilmeksizin bir veya birkaç sahabinin sözüne tutunarak çok geniş bir kitlenin aktardığı ve hüküm verdiği rivayetler terkedilemez. Bu konuda örnek çok fazladır. Mesela Ebu Hüreyre, cünüp olarak sabahlayan kişinin orucunun bozulacağını söylemiştir. Bu durumda Ebu Hüreyre'nin karşısında sadece Hz. Aişe gibi bir veya birkaç sahabe bunun aksini iddia etmiştir (Müslim, 2010, Savm, 1109). Ancak hemen hemen bütün mezhepler bu konuda Ebu Hüreyre'nin naklettiği hadise aykırı hüküm vermiştir. Öte yandan Abdullah b. Mesud gibi bazı fakih sahabiler namazın nasıl kılınacağı konusunda pek çok farklı uygulama nakletmektedir. Ancak çoğunlukta olan sahabilerin uygulamaları esas alınmaktadır (Ali el-Kârî, 1997, I, 253).

Aynı şekilde zekat ve oruç konularında Hz. Ömer, İbn Ömer gibi bazı büyük sahabilerin diğer sahabilere çok bariz konularda muhalefeti söz konusudur (Kâsânî, 2005, II, 632). Bu durumda açıkça görüleceği üzere sahabe arasındaki ihtilafli konularda görüşler arası mukayese yapmaksızın mutlak anlamda birkaç sahabînin görüşüne tutunmak yanlıcı olabilir.

Sahabenin görüşleri ele alınırken bu hususlar göz önüne alındığında ribâ hakkındaki rivayetlerin mukayese edilmesi ve fazlalık faizi hakkında buna göre hüküm verilmesi gerekmektedir. Bu minvalde fazlalık faizinin haramlığını ifade etmeyen rivayetler incelendiğinde istidlal edilmeye uygun olmadığı söylenebilir. Zira fazlalık faizinin haram olmadığını içeren üç nakilden birisi olan Muaviye ile Ubade b. Samit arasındaki münakaşayı aktaran rivayete göre Muaviye, fazlalık faizinin haram olduğunu ifade eden rivayetleri bilmediğini söylemekte, bunun karşısında başka bir rivayet aktarmamaktadır. Diğer taraftan Muaviye'nin siyasal alanda daha etkili birisi olduğu dikkate alınrsa fazlalık faizinin yasak olduğunu bildiren çok sayıda rivayet söz konusu iken Muaviye'nin bu görüşü ile istidlal edilmemesi gerekmektedir. İbn Abbas ile Ebu Said el-Hudrî arasındaki rivayete göre İbn Abbas'ın fazlalık faizin meşrû olduğu noktasında ısrarı söz konusu değildir. Aksine kendisinin



Usame'den bu yönde hadis duyduğunu belirtmektedir. Ayrıca Üsame ve İbn Abbas'ın aktardığı rivayet mutlak olup farklı yorum ve tevillere açıktır. Bütün bunlar dikkate alındığında fazlalık faizinin gayr-i meşrû olduğunu beyan eden rivayetlerle istidlal edilmesinin uygun olacağı belirtilmelidir.

KAYNAKÇA

- Aktepe, İshak Emin (2010). *Faiz ve Finansman Hadisleri*. İstanbul: Yedirenk Yayınları.
- Ali el-Kârî, Nureddin Ali b. Sultan Muhammed el-Herevi (1997). *Fethu Babî'l-İnaye Bi-Şerhi'n-Nükaye*. nşr. Muhammed b. Nazzar Temim, Heysem b. Nazzar Temim, Beyrut: Dar'ul-Erkam b. Ebi Ekram.
- Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer (2004). *Fethü'l-Bari bi'Şerhi Sahihî'l-Buhari*. nşr. Abdülaziz b. Abdullah b. Baz, Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Kahire: Daru'l-Hadis.
- _____ (2012). *el-İsabe fî Temyizi's-Sahabe*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asri.
- Azami, Mustafa (1999). *Buhârî. DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Buhârî, Ebü Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm Cu'fi (2010). *Sahihu'l-Buhari*. nşr. Halil Memun Şiha, Daru'l-Marife, Beyrut.
- Cerrahoğlu, İsmail (2011). *Tefsir Usûlü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Cessâs, Ebü Bekr Ahmed b. Ali Râzî (1992). *Ahkâmü'l-Kur'ân* nşr. Muhammed es-Sadık el-Kamhavi, Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsî'l-Arabi.
- Davudoğlu, Ahmed (2008). *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*. İzmir: Işık.
- Ebu Davud, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdi es-Sicistani (1997). *Sünenu Ebî Davud*. nşr. İzzet Ubeyd ed-De'as, Muhammed Ali es-Seyyid, Beyrut: Dar' u ibn Hazm.
- Gül, Ali Rıza (2006). *Sahabilerin Faiz (Ribâ) Anlayışları*, Ankara: İlahiyat.
- İbn Mace, Ebü Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebei el-Kazvini (1998). *Sünenu İbn Mace*. nşr. Ali b. Hasan b. Ali b. Abdülhamid, Riyad: Mektebetü'l-Maarif.
- İbn Mâce, Ebü Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebei el-Kazvini (1998). *Sünenü İbn Mâce*. nşr. Muhammed Nasıruddin el-Albanî, Riyad: Mektebetü'l-Maârif.
- Kâsânî, Ebü Bekr Alaeddin Ebü Bekr b. Mes'ud b. Ahmed el-Hanefî (2005). *Bedaiü's-Sanaî' fî Tertibi'ş-Şerai'*. nşr. Muhammed Muhammed Tamir, Kahire: Dar'ul-Hadis.
- Korkmaz, Ömer (2017). *Osmanlı Fıkıh Usûlü Anlayışı -Fudayl Çelebi (el-Cemalî) Örneği-*. Ankara: Bizim Büro.
- Mâlik b. Enes, Ebü Abdullah el-Asbahî el-Himyeri (2003). *el-Muvatta*, nşr. Ebu'l-Fadl Abdullah b. Muhammed b. Sıddık, Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsî'l-Arabi.
- Merginânî, Ebü'l-Hasan Burhaneddin Ali b. Ebî Bekr (1995). *el-Hidâye*. Beyrut: Daru İhyai't-Türâsî'l-Arabi.
- Meydanî, Abdülganî b. Talib b. Hammade (2012). *el-Lübâb fî Şerhi'l-Kitâb*. nşr. Abdürrezzâk el-Mehdi, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi.
- Müslim b. Haccac, Ebü'l-Hüseyn el-Kuşeyri en-Nisaburi (2010). *Sahihu'l-Müslim*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Kahire: Müessesetü'l-Muhtar.
- Savaş, Vural Fuat (2007). *İktisatın Tarihi*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Serahsî, Ebü Bekr Muhammed b. Ahmed (2005). *Usûlü's-Serahsî*. nşr. Ebu'l-Vefa el-Afgani, Beyrut: Daru'l-Fikr.
- Suyutî, Ebu'l-Fadl, Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr (ts.). *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an*. thk. Merkezü'd-Dirasatî'l-Kur'aniyye, Medine: Mücemmaü'l-Melik Fehd li-Tıbaatî'l-Mushafî'ş-Şerif.
- Tehânevî, Zafer Ahmed (1418 h.). *l'laü's-Sünen*. thk. Muhammed Taki Osmani, Karaçi: İdaretü'l-Kur'an ve'l-Ulumi'l-İslâmiyye,.
- Yaman, Ahmet (2015). *Siyaset ve Fıkıh*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi (1979). *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Eser Kitabevi.